

Christiansfelds Grundlæggelse.

1773—1923.

Imellem de mange højst interessante Dokumenter til Sønderjyllands Kirkehistorie i det 18. Aarh., som Brødremenighedens Arkiv i Moderbyen Herrnhut ligger inde med, er et af de betydeligste et Samleværk af E. v. Ranzau: »Geschichte der Diaspora in Dänemark und Norwegen«. Erich von Ranzau (1719—96)*, der stammer fra det danske Monarki, var i sin Ungdom bleven vakt under gammelpietistisk Indflydelse, men det gik ham som saa mange i Datiden, at han ikke kunde finde Trøst i en pietistisk Helliggørelse, men først gennem de evangeliske Tøner, der mødte ham fra Zinzendorfs Kredse; han blev Arkivar i Brødremenigheden i Zeist og har da med samvittighedsfuld Punktighed i Aaret 1771 sammenstillet de Beretninger, der af Brødremenighedens Udsendinge og Præstevener var indsendt til Generalsynoden i Marienborn i 1769. E. Ranzau har gennem sin Afstamning saavel som ved sit Ægteskab med Margr. Rumohr følt sig stærkt knyttet til de danske Lande; man mærker det paa hans Fortælling, at han er særlig med i, hvad der angaar »Provinsen og Markgrevskabet Slesvig«. I Haandskriftet fylder »de historiske Efterretninger om Begyndelsen til Guds

---

*) Gem. Nachr. 1834 I 451—83, A. Glitsch: Geschichte der hist. Sammlungen der Brüder Unität (Herrnhut 1899).

Værk og dettes Fremgang« i Slesvig 63 skrevne Sider, medens alt, hvad der er at berette om de to Kongeriger, kan skildres paa 96 S., og Holsten tager 35 S. Dette er et Vidnesbyrd om, at det ogsaa for Brødremsigheden bekræfter sig, hvad A. D. Jørgensen saa stærkt har hævdet, at Sønderjylland gennem Tiderne ikke alene har skullet yde sej Modstand mod fremmedes Overgreb, men ogsaa var det Sted, hvor den fremmede Kultur blev optaget og omsat i en nordisk Form.

I det 18. Aarh. stod det langt fra alle klart, at der var en Væsensforskel mellem Slesvig og Holsten; det er da velgørende at se, at E. Ranzau, idet han gaar over til at skildre Diasporaarbejdet i Slesvig, føler Trang til at udtale, at selv om dette Land almindeligvis kaldes Holsten, er det dog ved Ejderen ganske adskilt fra det egentlige Holsten, og i gamle Dage er det bleven kaldt Sønder-Jylland*).

Herrnhuternes Forbindelse med Sønderjylland er af gammel Dato. Da deres Forstander Grev Zinzendorf i 1731 gæstede København i Anledning af Christian VI's Kroning, holdt han den 7. Maj en Forsamling i Rendsborg, hvor Generalsuperintendent Conradi satte sig til Klaveret med de Ord: »Naar Greverne præker og holder Syngetimer, kan Generalsuperintendenterne passende spille dertil«.

I 1734—41 var der en Flok mæhriske Brødre heroppe i Haab om at faa Lov til at bygge en Menighedsby; medens Forhandlingerne stod paa,

*) Es ist aber durch die Eider gänzl. von dem eigentl. Hollstein Separirt u. in alten Zeiten Suder-Jüttland, so wie das izige Jüttland, woran das Schleswigische Land gegen Norden grenzt, . . . damals Norder-Jüttland genannt worden.

rejste de en Del i Landet, besøgte pietistisk vakte Præster og blev af Conradi brugt til at bekæmpe separatistiske Sværmere i Frisland. I 1737 fik de Lov at bygge Pilgerruh ved Oldesloe i den kongelige Del af Holsten, men da Grev Zinzendorf imidlertid var falden i Unaade ved det danske Hof, blev det krævet af Kolonisterne, at de skulde bryde Samfundet med ham; dette førte dem ind i en uholdbar Stilling, saa Menigheden maatte opløses allerede i 1741*). Om end dette Forsøg saaledes ganske mislykkedes, blev det dog ikke uden Betydning for den følgende Udvikling i de vakte Kredse i Jylland og Hertugdømmerne. Det var ikke bare de Egne, der i de foregaaende Aar havde haft Besøg af de vandrende Brødre, som havde fundet Berigelse af at holde Forbindelse med det Menighedsliv, der trods indre Svaghed levedes i Pilgerruh, men ogsaa fra andre Steder søgte man personlig Styrkelse for sit kristelige Livshaab i denne Menighedsby, ja prøvede her og der at følge Brødrenes Eksempel i et Forsamlingsliv paa sin Hjemegn. Efter Koloniens Opløsning var Trangen til Brødrenes Sjælepleje stadig saa levende, at man for at imødekomme den fra Herrnhut sendte Ægteparret Handrup til Haslund 1742, men deres Arbejde tog hurtig en Ende med Forskrækkelse; der skulde gaa endnu en Snes Aar, inden der paany blev stationeret særlige Emissærer i Nørrejylland. Til Gengæld blev det Arbejde, Brødrenes Udsendinge paa Præsters og Lægefolds indtrængende Bønner optog i Sønderjylland des

---

*) Om dette Afsnit af Brødremenighedens Arbejde i Slesvig-Holsten fortælles der udførligt af Dr. phil. Max Wittern i Schriften des Ver. für schlesw.-holstein. Kirchengeschichte II Reihe IV. B (Kiel 1908).

mere indgaaende. Fra 1745 har en eller flere Menighedsarbejdere fast Station i S t e p p i n g Præstegaard, hvorfra Virksomheden ikke blot for Sønderjylland, men ogsaa for Nørrejylland, Fyn og Holsten ledes; i 1745 tog Ægteparret Zeidler Bopæl i B u r k a l hos Degnen »Broder« Paul Asmussen; 1750—62 var Ægteparret Höyer i Huset hos Pastor Lundius i L a d e l u n d ; i S k æ r b æ k er der af og til i et Par Aar en »Søster« i Arbejde. Frugtbare Arbejdsmarker finder de omrejsende Brødre og Søstre desuden særlig i Flensborg, Humptrup, Hvidding (Pastor Joachim Ewald 1764—1808), Sønderborg og Tønder, smaa Kredse bl. a. i Ballum, Daler, Farup, Løgumkloster, Løjt og Haderslev.

Paa de fleste Steder maa man nøjes med, at de smaa Kredse kommer sammen i det mindste hver Søndag for at synge nogen Vers med hinanden og læse en trykt Prædiken af Zinzendorf, ligesom »Menighedens Meddelelser« (Gemeinde-Nachrichten) kommer mange for Øje. Som Rettesnor for Arbejdet tjener Br. Layritz Instruction af 1. 9. 1765*), hvori det hedder:

»I betjener en Diaspora af den lutherske Religion. Derfor skal I altid bygge paa Evangeliets Grundsandheder, saaldes som de af den hellige Skrift er fremdraget i den Augsb. Conf., Luthers lille Katekisme og de gamle skønne lutherske Salmer og flittig holde alle dem, som I omgaaes, fast ved, at de maa erfare den i deres Religion erkendte og bekendte ene saliggørende Naade i Kristi Blod og Reffærdighed og blive delagtige i en sand Helliggørelse ud fra Jesu fortjenstfulde Liv og Lidelse....«

De formaner til at befitte sig paa godt Samarbejde under Henviisning til: »I er jo Tjenere for én Herre, vær da

*) Arkiv i Herrnhut R. 19 E. 15 b.

Lemmer paa ét Legeme«. Det indskærpes, at det er bedre at besøge Diasporasøskende i deres Hjem end at lade dem komme til sig; de skal foregaa andre med et godt Eksempel uden at vise Personsanseelse; de skal leve nøjsomt og faa de vakte Sjæle til at arbejde med paa det store Guds Værk ved at yde Bidrag til Missionen, til Opdragelsesanstalter og lign.

Vi ser saaledes, at der er et rigt Arbejde i Gang fra Herrnhuternes Side paa en Række Steder i Nord-slesvig fra Midten af det 18. Aarh. Det ledes med stor Dygtighed og Klogskab efter Zinzendorfs snukke Kongstanke at vise den enkelte redelige Sjæl, hvad der indenfor hans Kirkesamfunds Overleveringer har den egentlige Frelsesværdi, og det er ganske i hans Aand, naar Layritz fremhæver Salmebogen, Menighedens levende Fælleseje, jævnsides med, ja vel i Grunden fremfor de autoriserede symbolske Bøger. Det var en stor Lykke, at de Mænd, der fik Overledelsen af hele den danske Diaspora betroet, først Andreas Grassmann (1745—52), siden Melchior Zeisberger (1752—71)* begge var lutrede kristne Personligheder af den gamle ægte mähriske Haandværkerstamme, der i Hjemlandet havde udstaaet Forfølgelser for deres evangeliske Tros Skyld; begge havde de lært gennem de mangfoldige Hverv og forskellige Vanskeligheder, de havde været ude for, at fare med Læmpe; om Grassmann siges der, at han var æret som Fader i hele det danske Land**), og en tilsvarende Tillid har de gudelig vakte ogsaa vist hans Efterfølger. Heri har vi vel Forklaringen paa, at det trods den Række Forbud, der fra Statskirken

*) Gem. Nachr. 1845 I 568 615 og 1782 V ⁶⁾ 792 99.

**) Relation von Abraham [v. Gersdorf] 1750. Arkiv i Herrnhut R 19 E sml. T. Gneuss am Zeisberger ²⁹/₁₀ 1767.

Side udgik i Aarene 1741—46 for at hindre Lægfolks gudelige Sammenkomster og stoppe Herrnhuternes Propaganda, dog var muligt i det stille at udføre et saa stort opbyggende Arbejde og dermed berede Vej for Grundlæggelsen af en Menighedsby i Nordslesvig. Fra den anden Side var det en stor Hjælp, at de tre Mænd, der i denne Periode afløste hinanden som Generalsuperintendenter, trods store Forskelle i Karakter og kirkeligt Retningspræg, Conradi (1727—47), Reuss (1749—57) og Ad. Struensee (1759—91), »aldrig med Activitet har sat sig mod Frelserens Sag«, for at bruge Kastrups Ord; det var rummelige, frisindede Tilsynsmænd og varnhjertede, kristelige Personligheder.

Naar det til sin Tid blev Tyrstrupgaard, der blev indkøbt til at grundlægge en Menighedsby, hænger dette nøje sammen med, at der en Menneskealder igennem havde været et stærkt broderligt Fællesliv indenfor Statskirkens Ramme samlet om Stepping Præstegaard, der ligger godt en Milsvej Vest for Christiansfeld.

Vækkelsen i Stepping rækker tilbage til Præsten Claus Schumacher (1724—38), der var bleven pietistisk vakt omkr. 1735 og derefter arbejdede med saa stor Nidkærlighed, at »han fortærede Sinds og Legems Kræfter i sin Herres Tjeneste«; et Par Aar før sin Død havde han gennem Br. Gert Hansen lært at forstaa, at Mennesker intet andet bør vide til Salighed end Jesu Kors og Død. Hans Eftermand Jørgen Kastrup (1738—77) var allerede som Latinskolelærer i Kolding kommen i Forbindelse med gennemrejsende Brødre. Han var ikke stærk af Helbred, og han var blød af Sind og med ængstelig Samvittighed,

et Menneske med den ærligste Vilje til det gode, men ganske ude af Stand til selv med Myndighed at lede en Bevægelse; han trængte til at bæres oppe af et aandeligt Fællesskab. Derfor aabnede han gæstfrit sine Døre for gennemrejsende Brødre, søger Forbindelse med Pilgerruh og tigger og beder siden Herrnhuterne om at sende ham Medhjælpere til Menighedsarbejdet. Han omtales i 1750 af en herrnhutisk Visitor*) som en kær Broder, der har overmaade lidet prælatagtigt ved sig og gerne vilde ombytte Embedet med Stilheden i Herrnhut, medens Struensee i sin Visitatsberetning 1768**) erklærer, at Kastrups »dobbelte Foredrag«, hans Prædiken om Form og opbyggelige Tale ved Forsamling i Præstegaarden Søndag Em., var skriftmæssig; selv er han overbevist om vor Evang. Luth. Kirkes Sandheder. Enhver, der kender ham, maa holde af ham paa Grund af hans ydmyge og elskelige Sindelag og store Troskab i Embedsførelsen.

I Stepping-Frørup indretter man sig ganske efter Herrnhuts Mønster; der deles i »Kor« efter Køn og Alder, der holdes opbyggelige Møder om Hverdagene med Syngetimer, Menighedsefterretninger, Kærlighedsmaaltid osv. Til de store Fester kommer Folk agende langvejs fra, fra Aabenraa og Vejle, fra Ringkøbing og Nr. Nissum. I 1768 regner de med 111 Sjæle, hvoraf over 80 er tilflyttet og for Størstedelen sidder smaat i det***). »Der er et stort og skønt Guds

---

*) Relation von A. v. Gersdorf von seiner Reise durch Holstein u. von der dortigen u. der dänischen Diaspora dat. ²⁶ 1750.

**) Statsarkiv i Slesvig Acta A XVIII Nr. 1768.

***) jfr. Kastenhuber ²⁴ 1768.

Værk i Egnen, og naar Tiden engang kommer, at der skal blive en Menighedsby (Orts-Gemeinde), vil den kunne stiftes uden stort Besvær. Det herværende af Naaden udvalgte Folk higer efter Fællesskab, og hvis de ikke blev holdt tilbage, vilde de i endnu større Tal drage til Stepping for at nyde noget for deres Hjærte«*). Kastrups Kapellan Niels Mygind, der er Søn af en broderligsindet Præst paa Fyn, Jørgen Mygind i Dreslette, og som omgaas Sognepræsten som en Søn sin Fader, meddeler Br. Layritz: »Her er en charmant, køn, talrig Flok vakte Sjæle og Søkende«. Undertiden maa han synes, at han bor i en Menighedsby, som han kendte den fra sin Studietid i Barby**).

Det ligger nær at tænke, at Christiansfeld skulde være vokset ganske stille frem ud fra denne rige Begyndelse til et herrnhutisk Menighedsliv i Nordslesvig; man kunde tro, at den Svækkelse af det stramme statspietistiske Styre, der vitterlig udviklede sig under Frederik V, især fra 1764, da en Række af den pietistiske Slægts bedste Mænd omtrent samtidig døde, havde bevirket, at der ogsaa i Nordslesvig blev vist mere Taalsonhed mod Brødrenes stilfærdige uegennyttige Indre-Missionsarbejde. Vi har imidlertid dels i Brødreneunitetets Arkiv, dels i Statsarkivet i Slesvig By en Række Dokumenter, der viser, at Brødremenighedens Arbejde har været haardt truet af Forfølgelser udefra, at nogle af Hertugdømmets mest fremragende Ordførere har lagt dem for Had, og at Brødrene har følt sig i den Grad presset ind i en

---

*) T. Gneuss $\frac{29}{10}$ 1767.

***) N. Mygind til Layritz $\frac{5}{6}$ 1770 jfr. $\frac{31}{3}$ 1770.

Snævring, at de selv i Stepping har for en Tid maattet lade deres særlige Arbejdsformer falde for ikke at blive udvist. Det lader til, at der efter Tronskiftet har fundet en ret livlig U d v a n d r i n g Sted til tyske Menighedsbyer; en saadan Emigration var udtrykkelig forbudt ved kgl. Forordn. af $18/1$ 1745, da Staten saavel som private lider Tab ved Formueudvandring, hvorfor Emigranterne mister alle deres økonomiske Rettigheder i Hjemlandet. Der udbredes Rygter om, at der i H u m p t r u p sidst i Juli 1766 er bleven afholdt en Synode af mæhriske Brødre, hvor der skal have været 14 Præster til Stede, og hvor en i Embede staaende Præst skal være bleven udvalgt til Biskop; det er kommen selve Præsidenten for det tyske Kancelli J. H. E. Bernstorff for Øre, der ved Skrivelse*) af 11. Nov. 1766 beder Ad. Struensee foranledige en Undersøgelse. Det fremgaar af de Erklæringer, der gennem de respektive Provster afkræves de paagældende Præster, at det har været et almindeligt Konvent af »Præstebrode«, der ved et Tilfælde var noget talstærkere end sædvanligt. Kastrup**), som ikke havde været med, men som af Rygtet omtaltes som den udpegede mæhriske Biskop, forklarer i sit lange Svar paa Dansk (det tyske Sprog synes han ikke fuldt ud at have magtet), at han lige fra sin Embedstiltrædelse har taget Del i slige Sammenkomster med ligesindede Præster. — Højesteretsadvokat H. Anchersen i København klager $28/7$ 1768 til Kongen over, at hans Søsterdatter Lise Fog, Dat-

*) Struensee Visitation 1768 § 2 Statsark. i Slesvig; Zeisberger $7/1,2$ 68 til Er. J. v. Weiss.

**) I Kastrup dat. Stepping $10/12$ 1766 Statsarkiv i Slesvig.

ter af afd. Spr. Andr. Fog i Skærbæk, med sin Curator Pastor Kastrups Vidende i flere Aar har opholdt sig i Herrnhut*). Endnu samme Aar anmeldes samme Præst, fordi han har en Datter i Herrnhut, medens begge hans Sønner studerer i Tyskland, den ene paa Brødremenighedens Pædagogium i Niesky**) Ikke sært, at Zeisberger i de samme Dage kan skrive: »Vi kommer overalt ind i Snævringen, og det lader til, at det endnu vil gaa videre«***) Provst Balthasar Petersen i Tønder raser over Herrnhuterne; under det Navn slaar han aabenbart alt sammen, hvad der i Vesteregnen findes af gammel gudelig Vækkelse, idet han anslaaer deres Tal til 30,000!†) — Borgmester Clæden i Flensborg indfletter i sit store Værk Monumenta V der Kirchengeschichte der Stadt Flensburg (1767) under Henviisning til Forholdene i »en Naboby« en kraftig Opfordring til den ny Provst om at udrydde al Pietisteri og Herrnhutisme af Byen.

Naar Brødrene og deres Venner slipper godt fra alle disse haarde Angreb, er de selv tilbøjelige til at tilskrive Kong Christian VII's Besøg i Menighedsbyen Zeist i Nederlandene ²⁸/₁₀ 1768 Æren derfor. Det synes dog temmelig usandsynligt, at den sløve Konge skulde personlig have grebet ind paa et saadant underordnet Punkt i Rigsstyrelsen. Mere rimeligt er

---

*) Kastrups Forklaring til Struensee ¹⁷/₉ 1768 Slesvig; Anchersens Suplique, ²⁸/₇, Herrnhut.

**) Kastrups Erklæring dat. Haderslev ²⁶/₁₁ 1768, stilet til Amtmand Klingenberg og Provst Cretschmer, Arkiv i Herrnhut.

***) Zeisberger dat. ⁴/₁₂ 1768.

†) Struensee Visitatsberetn. 1768.

det, at Provst B. Petersens overilede Angreb, særlig paa sin nærmeste Embedsbroder Pastor N. Knutzen, der forsikrer ikke at staa i Connexion med Herrnhuterne,*) har bevæget Struensee og I. H. E. Bernstorff, der begge var hjærtensfromme Mennesker og intet havde mod Brødrene, blot de forholdt sig stille, iøvlydige og ikke forkyndte Meninger, der var fremmede for den lutherske Lære, til saa vidt gørligt at holde Haanden over Brødremenighedens Arbejde. Den første Virkning heraf var en »Mundkurv« til Provst B. Petersen paa Grund af hans hittidige uoverlagte og ukærlige Optræden overfor Knutzen med et almindeligt Tilhold til samtlige Præster i Slesvig om ganske at afholde sig fra alle Controverser og offentlige Udfald mod Herrnhuterne. Hermed vender Bladet sig.

Først paa Aaret 1769 kommer det overraskende Forslag til Unitetsdirektionen, at man skulde anlægge et Brødreetablisement paa Grev Schimmelmans Gods ved Wandsbeck**); det skyldes antagelig I. H. E. Bernstorffs Omsorg for at fremme Landets Næringsveje, men det er værd at understrege, at Forhandlinger med Herrnhut officielt er indledet under det gamle Styre. Fra Unitetsdirektionens Side ønskede man meget at skabe et Samlingssted for Diasporasøskendene i Hertugdømmerne, men det er let forstaaeligt, at man, efter nylig saa stærkt at være bleven mindet om de bestaaende Forordninger mod Brødremenigheden, ikke kunde indlade sig paa nærmere Forhandlinger.

*) Struensees Visitation 1768 § 1.

***) Jubelfejer des hundertjäh. Bestehens der Gemeinde Christiansfeld (Herrnhut 1873) S. 48.

Da Joh. Fr. Struensee var bleven Kabinettsminister, blev Sagen taget op paany. Hans Broder, Justitsraad **K a r l A u g u s t S t r u e n s e e**, der ledede det tyske Kancellis Pengevæsen, havde under et Ophold i Schlesien faaet et stærkt Indtryk af Brødrenes Iver for nyttigt Haandværk og Industri; det lykkedes ham let at overbevise Broderen om, hvor nyttige saadanne Mennesker kunde blive for Staten. Forbindelsen med Brødrmenigheden blev hurtig bragt i Stand gennem Br. Justitsraad **L o r e n z P r æ t o r i u s** (f. i Bunkal), der var Kommitteret hos K. A. Struensee. Den 3°, 1771 blev det ved Loddets Afgørelse besluttet af Unitetsdirektionen at modtage det foreløbige Tilbud; 20°, kunde L. Prætorius overrække Menighedens Betingelser til K. A. Struensee, og tre Dage efter forelaa en kgl. Resolution svarende til disse Ønsker. Ældstekonferencen udvalgte som sin Repræsentant ved de fortsatte Forhandlinger **J o h s. P r æ t o r i u s**, en Søn af Justitsraaden; i Altona mødtes han med **J o n a t h a n B r i a n t**, der efter Zeisbergers Afrejse havde overtaget Ledelsen af Diasporaen i de danske Lande med Bolig i Flensborg. De saa paa flere Ejendomme, men fik saa Underretning fra Lor. Prætorius om, at Domænegaarden **T y r s t r u p g a a r d** var til Salg. De drog da straks til Stepping. Sammen med Kapellan Niels Mygind var de saa ude at se paa Ejendommen. Da de gik paa dens Grund, lød det i deres Hjerter, for hvert Skridt, de tog: »Her har Herren Lyst at bo«. Den 23. Sept. 1771 blev ved Auktionen Tyrstrupgaard med tilhørende 170 Td. Land tilslaaet Menighedens Fuldmægtig, Brand-

direktør Jens Hansen, Haderslev, for 1041 Rdl., 12 Sk.*)

Forhandlingerne om den kgl. Koncession til Oprettelse af en Brødremenighed paa Tyrstrupgaard blev væsentlig ført mellem Justitsraad Lor. Prætorius paa Regeringens og Johs. Prætorius paa Brødremenighedens Vegne. Det er da ikke sært, at Koncessionen,**) der den 10. Dec. 1771 blev underskrevet af Kongen personlig, i alle Maader maatte tilfredsstillende Brødrenes Ønsker. Der tilsikres heri de Brødre, der bekender sig til den uændrede Augsb. Conf. lige Ret med Landets øvrige Undersaatter; enhver kan frit slutte sig til dem; de er intet andet Tilsyn underlagt end deres egne Biskoppers og staa iøvrigt direkte under Kabinetministeriet, de fritages for Edsaflæggelse, og den ny Menighedsby løses ganske fra Sognebaandet til Tyrstrup Kirke; civile Retssager maa de lade behandle af deres egne Tilidsmand, inden de kommer for Tyrstrup Herredsting; de fritages for Militærtjeneste og Indkvartering; Gæstgiveri og Apotek fritages for Afgifter i ti Aar; det er tilladt at drive alle Slags Haandværk; 10 pCt. af Bygningsomkostninger bestrides af kgl. Kasse i disse Friaar; deres Varer er toldfri, og de er fritaget for personlig Skat i samme Tidsrum.

Det er en Selvfølge, at de gamle Forordninger mod Herrnhuterne straks efter blev sat ud af Kraft.

Et Øjeblik var alle disse Privilegier dog stærkt truet paa Grund af J. F. Struensees Fald. Men da

---

*) Her efter M. Wittern S. 372; P. Rhode: Haderslev Amts Beskrivelse (1775) har 20,000 Rdl.

***) M. Wittern aftrykker Concessionen, n. Skr. 406—11, sml. J. Lundby S. 151.

en Undersøgelse af Koncessionen viste, at den havde Kongens egenhændige Underskrift, lod man den staa ved Magt. Det er troligt, at den Omstændighed, at Forhandlinger med Herrnhut var indledet i Bernstorffs Tid, har bidraget til dette for Brødremenigheden saa lykkelige Udfald.

1. Maj 1772 overtog Johs. Prætorius og Jonat. Briant Tyrstrupgaard. Paa Brødremenighedens store Festdag, 13. Aug. 1772, bekræftede Kongen med egenhændig Underskrift paany Koncessionen.

Nu kunde man for Alvor tage fat paa at bygge den ny Menighedsby, der blev kaldt Christiansfeld efter den regerende Konge. Byggematerialer blev udskebnet i Hejlsminde; Br. Joh. Gottfr. Arndt fra Niesky overtog Tilsynet med Bygningernes Opførelse i den ejendommelige herrnhutiske Stil, med den korsformede Gadeføring og Kirkegaardens Anlæggelse alt efter Moderbyens Forbillede.

Den 1. April 1773 blev Grundstenen lagt til de første fire Huse; skønt man havde søgt at holde Festen hemmelig, var der dog strømmet en Mængde Søkende til, særlig fra Stepping, og den 13. Nov. fandt den festlige Indvielse Sted af den første Menighedssal, som kunde rumme 150 Personer. Byen voksede hurtig i de første ti Aar; i 1774 blev Brødrehuset opført, i 1776 Søsterhuset og den store Menighedssal. Diasporasøkende fra hele Nordslesvig stod Christiansfeld bi med Raad og Daad; som naturligt er, flyttede navnlig en Mængde fra Stepping herover. I 1780 fik Menigheden sin Synodalforfatning, hvormed Grundlæggelsestiden afsluttes.

Stedet er ikke her til at skildre den store Betydning, Christiansfeld gennem de følgende Aartier har

haft for hele den danske Menighed. Det blev en Stad paa Bjerget, hvis Virkninger ikke var skjulte. Medens Guds Ord var dyrt i Landet, kunde hungrende Sjæle her finde Næring for deres aandelige Trang. Menighedens Udsendinge opsøgte og plejede de stille i Landet. Dens Skoler og Pensionater gav Ly for de unge fra troende Hjem, der her levede fjernt fra Verdens Fristelser og Storme; nogle af dem, som Morten Pontoppidans Moder, længtes paa de gamle Dage tilbage til denne fredfyldte Plet*), og selv de, hvis Aandsudvikling førte dem ret fjernt fra Klosterbundetheden, som Henrik Wergelands Søster Camilla Collett**), har dog faaet blivende Indtryk af Herrnhuternes enkle skønne opløftende Gudstjeneste. Naar der i den danske Menighed først i det 19. Aarh. vaagnede en Trang til at være med i Arbejdet ude paa Missionsmarken, leder Sporene atter her tilbage til Christiansfeld.

F r e d e r i k S c h r ø d e r.

Literatur: J. Lundby: Herrnhutismen i Danmark (1903); Fr. Nygaard: Kristenliv i Danmark (1897), II. La-waetz: Brodremenighedens Mission i Dansk-Vestindien (1902), J. Brodersen: Fra gamle Dage (1912), P. S. Nyborg: En fynsk Bondes Besøg i Christiansfeld 1798 Kh. S. 4 R. I. Fr. Chr. Høy: Christiansfeld i Kirkeby & Schack: Sønderjylland (1920), Fred. Schröder: Brodremenigheden i »Høj-skolebl.« 1922 sp. 1611 samt de ovenfor anførte Skrifter.

---

*) M. Pontoppidan: Minder og Oplevelser (1922). S. 153.

**) Camilla Collett: I de lange Nætter (1863), jfr. L. Schröder: Om Brodremenighedens Betydning for Kirkelivet i Danmark (1902).